

Anmeldelser

Skolens formål – debat om skolens opgave. Redigeret af Peter Lauritsen og Ole Varming

Danmarks Lærerhøjskole, København 1985. VIII+182 sider

»Danmarks Lærerhøjskole fejrede i 1981 125 års jubilæum«. Sådan begynder denne bog og det samme hævder et par andre bøger udgået fra Lærerhøjskolen – Ernst Larsens underholdende **Danmarks Lærerhøjskole 1950-64**, (København 1981) og **Forskning for folkeskolen – undervisning og videre uddannelse**, redigeret af Torben Brostrøm, Ingrid Markussen og Kaj Spelling, (København 1981). Så hvis vi kun har disse kilder at holde os til, må vi jo tro det. 125 år gør en institution ærværdig, og bringer aldersmæssigt Lærerhøjskolen på linie med Den polytekniske Lærestalt. Men er det nu helt korrekt? Ganske vist lykkedes det biskop D. G. Monrad, som chef for det nyoprettede 3. departement i Kultusministeriet, at gennemføre en bevilling på 2500 rdl. til uddannelse af »fortrinlige seminari-ster« på finansloven 1856-57, og ganske vist mødtes de første »Monradi-ster« d. 1. august 1856 for at få vejledning af Monrad selv – men en højere lærestalt som dagens Danmarks Lærerhøjskole var der jo ikke tale om, bl.a. kunne man ikke, sådan som Den polytekniske Lærestalt, dimittere kandidater med en ny grad. Først for godt 20 år siden (1963) lykkedes det at opnå denne ret. Siden da har Lærerhøjskolen så sandelig også placeret sig i den pædagogiske bevidsthed med både vægt og talent.

Mens begrundelsen for bogen måske er lidt tvivlsom, er bogens emne med Monrads ord »fortrinligt«. Man har nemlig fået den gode idé at diskutere det næsten uhåndterlige problem om »skolens formål« – underforstået naturligvis »folkeskolens formål«. I anledning af »jubilæumsåret« arrangerede redaktørerne af bogen 5 forelæsninger, hvor man inviterede 5 kendte skikkelser uden for Lærerhøjskolens egen kreds, lod 5 af sine egne folk respondere på gæsternes udfordringer umiddelbart efter og afsluttede forelæsnings- og respondentseancen med at lade udvalgte studerende – praktisk erfarne lærere – fungere som spørgepanel. Det er der kommet en meget brugbar og klart redigeret bog ud af.

Det har været redaktørernes idé, at de 5 gæster hver skulle tale om ganske bestemte dele af den nuværende folkeskolelovs § 2, altså »formålsformuleringen«. Som bekendt blev loven først vedtaget efter svære fødsels-

veer og i en sådan form, som nu engang et bredt politisk kompromis kræver det. At forvente klar tale og dyb tanke af et sådant produkt vil være forkert. Så selvom redaktørerne nok har givet »opgaver« til gæsterne om kun at sige noget om en del af formålsformuleringen, har de fleste af dem ikke kunnet begrænse sig til det. Bedst lykkes det for parret, der skal tale om mål og midler for skolens opdragelse til demokrati – § 2, 3. stk. Man må også tro, at redaktørerne i valg af gæster har været ledet af en *anden* idé – at lade gæsterne repræsentere forskellige centrale sider af hele det nuværende forskningsfelt. For gæsterne kommer fra teologien, filosofien, psykologien, kunsten og juraen – så man savner egentlig helt repræsentanter fra økonomien, naturvidenskaben/teknologien og medicinen.

Men hvordan kan man nu diskutere et emne som »skolens formål«, når man skal tage udgangspunkt i den eksisterende formålsformulering? To måder at gribe sagen an på er nærliggende. Man kan enten interessere sig for emnet som et *foreliggende fænomen*, der skal forklares og forstås. D.v.s. man kan prøve at redegøre for, hvorfor formålsparagraffen ser ud som den gør – en samtidshistorisk opgave i stil med Henning Bregnsbo's bog om **Kampen om skolelovene af 1958** (Odense 1971) – eller inddrage undersøgelser af, hvorledes loven siden er blevet praktiseret – en forvaltningshistorisk opgave i stil med Finn Rasborg's disputats **Nutids valg – Fremtidens vilkår** (København 1976) om folkeskoleloven af 1937. På disse områder savner vi for folkeskoleloven af 1975's vedkommende vist stadig en større forskningsindsats.

Men man kan også undersøge, hvad »skolens formål«, *burde* være. Også her kan opgaven realiseres på to forskellige måder. Man kan gå ind i den almindelige skolepolitiske diskussion og placere sit argument og engagement som bidrag til den partipolitiske debat. Eller man kan søge at anvende en eller anden »videnskabelig« metode til at prøve at give et svar på, hvad »skolens formål« bør være. Dette sidste kræver argumenter og en holdning, der forudsætter, at argumenter kan overbevise. M.a.o. en »*fornuftig*« debat. Og det er netop dette sidste, bogens bidragydere gør.

Bogen indledes med en kort og klar oversigt over den nuværende folkeskolelovs tilblivelseshistorie, skrevet af den ene af bogens redaktører **Ole Varming**.

I bogens 1. kapitel debatterer **K. E. Løgstrup** og **Kaj Spelling** under overskriften »*Folkeskolens opgave*«. For Løgstrup er skolens opgave »tilværelsesoplysning« – intet mindre. Men som han selv konstaterer, er det også en uoverkommelig opgave »at holde skole«. Han undsiger to synspunkter om skolens grundlæggende opgave, nemlig at skolens egentlige

formål er opdragelse til demokrati eller formidling af (natur)videnskabelige teorier. Begge disse opfattelser lider iflg. Løgstrup af en og samme fejl – at de fører til sammenhængsløshed i vor forståelse af verden. Demokratiet, fordi det netop er spejlbilledet af vor pluralistiske – og dermed sammenhængsløse – kultur, videnskaben, fordi den nok består af meget velorganiserede, sammenhængende teorier, men ganske mangler sammenhæng teorierne imellem. »*Tilværelsesoplysning*« er for Løgstrup at få en *sammenhængende* forståelse, og den skal søges i en helt anden – i vor tid nedvurderet – kulturoverlevering, hvortil hører religion, filosofi og kunst. Kun hér findes – med Løgstrups karakteristiske sprogbrug – »*det standhaftiges, det uindhenteliges, det usammenligneliges kulturoverlevering*« (s. 18). Og dets medium er »*fortællingen*«. I et kort rids lykkes det Løgstrup at skitsere både det åndelige klima og de ledende tanker, som vi i disse år møder hos folkene bag »**Pædagogisk Manifest '82**«. Det skulle blive Løgstrups sidste offentlige forelæsning inden hans død. På denne forelæsning responderer Kaj Spelling med overvejelser over »*pluralismen*«. Undervejs spørger han forsigtigt, om han dog helt har misforstået Løgstrups indlæg (s. 30) – og det tror man gerne.

»*Medleven og medbestemmelse i et demokratisk samfund*« hedder 2. kapitel, hvis hovedindlæg leveres af **David Favrholt** og **Karsten Schnack**. Det er bogens bedste meningsudveksling. Favrholt præsenterer klart og meget velformuleret det liberale demokratibegreb. Understreger, at medbestemmelse, kompetence og ansvar hører sammen, at lighed og frihed kan komme i konflikt, at lighed ikke betyder »*enshed*« og afslutter med at opregne seks farer, der truer vort demokrati. I sit svar til Favrholt formår Schnack på én og samme tid at være enig med Favrholt i det væsentlige, men også at punktere en for stor tiltro til, at specielt det liberalistiske element i vort demokrati kan holdes i ave i vor højteknologiske, kapitalistiske og bureaukratiske verden. Schnack's indlæg er både vittigt, elegant og skarpsindigt.

3. kapitel handler om »*tilegnelse af kundskaber, færdigheder og arbejds-metoder*«, hvor det var meningen, at **Knud Illeris** og **Ove Biilman** skulle debattere – men de har ikke meget at sige hinanden. Illeris præsenterer os endnu engang for sine synspunkter, der stammer fra de tidlige 70'ere, hvis grundtanke er, at samfundet er en organisme med lunge, hjerte, nyrer. Hvis organismens organer ikke fungerer, dør organismen – så derfor må de jo fungere, når organismen er i live! Den store organisme i Illeris' åbenbaring er jo som bekendt **hr. Kapitalen**, for hvem blodet er penge-

strømmen, ilten er merværdien og affaldsprodukterne er produktion og forurening. Det ved man, hvis man har forstået **hr. Kapitalens** logik – også selvom det understreges, at den fungerer tankeløst »bag ryggen af os«. I hele dette spil må formålsparagraffen og skolens indlejring i samfundet – naturligvis – også varetage sine særlige »funktioner« – ellers overlever kapitalen ikke. Og som vi efterhånden har lært, bliver det i pædagogikken til **hr. kapital-nødvendige »kvalifikationer«** – hvoraf Illeris i denne sammenhæng især fremdrager legitimeringsfunktionen – skolen som ideologi og tilpasningsorgan. Til dette har Biilman kun at sige: – »Østeuropa«. Hvad Illeris ikke ønsker at svare på.

Kapitel 4's emne er »*udfoldelse af fantasi*«. **Johannes Møllehave** – her indkaldt i egenskab af forfatter, ikke af teolog – leverer et af sine velkendte skægge og skæve indfald om »*fortællingens*« velsignelser og kommer derved til helt åbenbart at lægge sig i forlængelse af Løgstrups indlæg. I et velskrevet og -tænkt svar formulerer **Torben Brostrøm** en afgørende indvending mod »*fortællepædagogikken*«. Nok er fortællingen et bud på en sammenhængende tolkning af den totale tilværelse, men denne tolkning kan være ganske ude af trit med det aktuelle liv. Tolkningen kan være falsk. Man kan også tilføje, at »*fortællepædagogikken*« jo ikke løser pluralismeproblemet. For nok rummer én fortælling en tolkning, der kan være ret total, men ved siden af fortæller en anden fortæller en anden historie – og intet garanterer os, hverken at de to fortællinger kan forenes, eller at den ene fortælling er bedre end den anden. At vi alle sammen skulle gå rundt og fortælle fortællinger, kunne blive en køn historie. Endelig bør det lige noteres, at ved denne seance er uddragene fra spørgepanelet og de provokerede svar meget oplysende.

Endelig afsluttes bogen i 5. kapitel med en debat om »*selvstændig vurdering og stillingtagen*«. For nærværende anmelder er det klart, at det er 1975's lovens formulering af 1937-lovens og 1958-lovens krav om, at skolen skal »*styrke karakteren*«. Altså drejer sig om, hvad man i andre lande kalder »*moralopdragelsen*«. For den første indlægsholder **Stig Jørgensen** bliver det mere til en diskussion om opdragelse til demokrati, hvor han især understreger nødvendigheden af solide kundskaber som forudsætning for »kritisk« stillingtagen.

Bogens anden redaktør **Peter Lauridsen** påtager sig i sit respondentjob også at resumere tendenserne i hele forelæsningsrækken. På tre punkter bringer han interessante synspunkter ind, som det ville have været godt, om de øvrige forelæsere havde forholdt sig til. Om projektarbejde, tvær-

faglighed, o.s.v. bemærker han tørt, at ud fra en psykologisk betragtning burde man starte med disse metoder i de første klasser og ende med stringent fagrelateret undervisning i de øverste klasser og den videregående uddannelse, svarende til at erkendelsesprocessen altid går i retning af større og større differentiering og specialisering – faktisk har virkeligheden været den omvendte.

Om »moralopdragelsen« hævder han, at modsat den sædvanlige opfattelse, ifølge hvilken læreren skal nedbrydes som autoritetsfigur, bør læreren styrkes som autoritet – ellers mangler eleverne kvalificerede introjekter. Endelig ønsker Lauridsen indført emner som etik og æstetik i skolen – emner der af natur placerer evnen til at skelne centralt. Bedst vil dette kunne lykkes, hvis filosofi indføres som skolefag – hvad der jo også nu diskuteres seriøst for gymnasiets vedkommende.

Efter læsningen af bogens indlæg springer to ting i øjnene. Hvis man for det første spørger om, hvorfra forfatterne henter deres overvejelser og inspiration fra, når de skal prøve at besvare spørgsmålet om »skolens formål« – så er svaret, at kilden er *filosofi* og *kunst* – selv Illeris' kapital udspringer af Hegel's logik. Dernæst, at det centrale medium til afprøvning af synspunkternes bonitet er den filosofiske argumentation. Spørger man så, hvad der er det grundlæggende problem, som skolen skal hjælpe den opvoksende generation med – er svaret: sammenhængsløsheden eller pluralismen. I eminent grad opfatter alle forfatterne »livets mening« – eller snarere manglen på samme – som problemet. Om man kalder det »tilværelsesoplysning«, »sammenhængende tolkning« eller »bevidstgørelse« er mindre vigtigt. Hvis det stod til denne bogs indbudte forfattere at bestemme skolens formål, ville deres krav til skolen – med Løgstrups ord – gøre det »uoverkommeligt at holde skole«. Respondenterne værges sig da også mod denne tunge byrde – og prøver som regel at tale om noget mere overkommeligt, som f.eks. gruppearbejdets pædagogiske vel-signelser. Det er forståeligt, for hvem kan leve med den umådelige opgave? – Men måske bør samfundet insistere? – Sammenhæng, intet mindre, er skolens opgave!

Endelig til sidst: brug bogen som igangsætter af debatten. Men følg den op med en sammenhængende behandling af problemet. Sådan tror jeg, at den bedst kan bruges på seminarier og i forældrekredse. Og så vil det heller ikke betyde så meget, at bogbinderen ikke har given bogen nok lim i ryggen.

Sven Erik Nordenbo

Kvindfolk – en Danmarkshistorie fra 1600 til 1980 bind 2

Redaktion: Anne Margrete Berg, Lis Frost og Anne Olsen. 1984

»Farmor – hun har da ikke arbejdet!« udbrød Trine på 12 en aften, da vi sad ved aftenkaffen hos mine svigerforældre.

Sandheden er imidlertid en ganske anden. Farmor har i sit snart fyrreårige ægteskab brugt al sit krudt og energi på husarbejde og opdragelse af tre børn. Men som Trines bemærkning viser, så anerkendes dette samfundsmæssige nødvendige arbejde af mange stadig ikke som rigtigt arbejde. Har kvinder så rigtigt arbejde, hvad de fleste kvinder har haft siden 1960'erne, så vurderes typiske kvindearbejder, som sygeplejerske, pædagog, rengøringsdame, kontorassistent generelt lavere end typiske mandjobs. Og indtil 1975 var det lovligt at give kvinder mindre løn end mænd for det samme arbejde.

Hvorfor er det sådan? Hvor kan man gå hen og få svar på årsagerne til disse åbenlyst uretfærdige forhold?

En mulighed er at søge svarene i historien, eller mere præcist i kvindehistorien, og det er der en del, der har forsøgt sig med især efter den moderne kvindebevægelses gennemslagskraft i Danmark i 1970'erne.

Tobindsværket »Kvindfolk« – hvoraf bind 1 blev anmeldt i Uddannelseshistorie 1984 – kunne ikke være blevet til uden de sidste 10-15 års forskning i mange forskellige sider af kvindernes historie. Kvindehistorie er blevet bedrevet af historikere, litterater, psykologer, sociologer og etnologer for nu at tage de mest aktive og bag bøgerne Kvindfolk 1 og 2 står 25 kvinder med meget forskellige uddannelser, dog domineret af historikere og litterater. Fælles for alle har været ønsket om at synliggøre kvinderne i historien, lære deraf samt bidrage til diskussionen om kvinders forhold idag og arbejdet for at ændre disse.

Som titlen antyder udgør kvinder en del af folket – rent faktisk over halvdelen – men dette ses der i den gængse politiske historieskrivning ofte bort fra. Af gode grunde, da kun få kvinder har nået magtens tinder og fået indflydelse på samfundets udvikling. Et værk om kvinders historie må derfor handle om andre sider af samfundslivet end de politiske, nemlig familieliv med fødsler, børneopdragelse og husarbejde, om kvindesygdomme og seksualitet og om samfundets syn på kvinder. Men kvindehistorien må også forsøge at lægge et kønsperspektiv ned over allerede kendte forskningsfelter, som udviklingen på arbejdsmarkedet, fagbevægelsen og de politiske partier og skolens forhold.

400 år er lang tid og 25 forskellige forfattere er også en pæn portion at holde sammen på, så det kan ikke undre at der indimellem findes mindre velskrevne og gennemarbejdede afsnit. Men som helhed må man sige, at netop det kalaidoskopiske er »Kvindfolks« styrke. Så kort en tradition vi har i Danmark for at skrive kvindehistorie ville det have været en umulighed at beskrive alle sider af kvinders liv i forskellige samfundslag og klasser gennem 400 år. Så hellere en artikelsamling, der kan virke inspirerende på andre end slet ingen ting.

Set med barndoms-, og opdragelsens og skolens historie for øje var der en del oplysning og viden at hente i Kvindfolk bind 1. I den sammenhæng er bind 2 mindre brugbar. Bogen dækker perioden 1900-1980 (i visse afsnit helt op til 1983) og er bygget op omkring følgende tema: kvindearbejde, kvindesocialisation og opdragelse, kvinders seksualitet og sygdom samt kvindeorganisationer – traditionelt: Dansk Kvindesamfund, Husmoderforeningerne og fagbevægelsen – og moderne: rødstrømpebevægelsen og lesbisk bevægelse.

Af disse afsnit er afsnittet om kvindesocialisation og opdragelse, som hovedsageligt handler om skolegang og universitet, det mindst omfattende og desværre ofte ret a-historisk. I beskrivelsen af pigers forhold i underskolen tages udgangspunkt i en undersøgelse fra 1981 om »de stille piger«, som så projekteres tilbage i tiden, med følgende begrundelse: »... *De to forskeres iagttagelser i 1981 forekommer genkendelige for tidligere generationers kvinder ...*« (s. 133) Måske er det korrekt, men i så tilfælde ville jeg gerne have set noget mere historisk materiale, f.eks. i form af interviews eller erindringer, der kunne bekræfte henholdsvis afkræfte dette billede.

Herudover handler afsnittet om diskussionen i forbindelse med fælles-skolens indførelse i 1903, hvilket forfatteren mener var et klart tilbageskridt for pigerne. De havde bedre udfoldelsesmuligheder i pigeskolen, siges det uden en nærmere diskussion af pigeskolernes undervisning.

Endelig handler afsnittet også om kvinders forhold på universitetet, hvor det ikke overraskende påpeges at kvinderne havde svært ved at blive akcepteret i et mandligt domineret miljø. Eller med forfatterens ord, de måtte gennemgå et personsifte fra kvinder til mandekvinder.

Børns forhold og børneopdragelse udenfor skolen berøres kun sjældent i »Kvindfolk« bind 2. Børnene ses mest som et problem for kvinderne i forbindelse med at dobbeltarbejdet bliver et almindeligt forekommende fænomen. Derimod hører vi ikke så meget om børnenes egne vilkår og

den opdragelse især pigerne blev udsat for. På trods heraf indeholder bind 2 mange nyttige oplysninger til forståelse af kvindeidealets – og dermed også pigeopdragelsens – forandring i løbet af perioden. F.eks. i afsnittene om 30'ernes og 40'ernes lægelige syn på kvindelig seksualitet eller i afsnittet om Dansk Kvindesamfunds og de forenede husmoderforeningers arbejde for at bevare det ældre kvindeideal, gennem oprettelse af husholdnings- og barneplejekurser.

I teoretisk og metodisk forstand kan man rette de samme anker mod bind 2 som mod bind 1 (jvf. anmeldelsen i Uddannelseshistorie 1984), nemlig brugen af et totalt a-historisk og udefineret patriarkatsbegreb, der i næsten alle afsnit optræder som en deus ex magina-forklaring på kvindernes samfundsmæssige placering og fastholdelsen af de kvindelige livssammenhænge og den kvindelige moral som noget specielt værdifuldt og progressivt i forhold til samfundsudviklingen.

At kvindens forhold såvel som mandens er et resultat af den samfundsmæssige udvikling både i økonomisk, politisk, juridisk og ideologisk forstand – det mener jeg burde have været mere fremtrædende i analyserne i Kvindfolk bind 1 og 2.

Jeg synes det er svært at vurdere hvorvidt »Kvindfolk« vil vække til debat om kvinders forhold i dag, sådan som det er forfatterens ønske. Jeg synes mere at der er tale om en slags status over kvindehistoriens resultater og en illustration af de forskellige metoder og begreber man har taget i anvendelse for at synliggøre kvinderne i historien samt de problemer der er forbundet hermed. Især den udstrakte og uproblematiserede brug af erindringsstoffet i bind 1, interviewstilen i bind 2, og den tiltider ret a-historisk tilgang til stoffet. Det man snarere kan diskutere er, om dette er den rigtige måde at skrive kvindehistorie på. Skal kvindehistorien fortsat isoleres til selvstændige undersøgelser og publikationer eller bør målet være en historieskrivning, der omfatter hele befolkningen uanset klasse, køn, alder eller raceforhold? Jeg mener det sidste.

Ning Smith

Frede Bording: I Grundtvigs kølvand
Udgivet af Bordings Friskole. 1985

Frede Bording, grundlæggeren af Bordings Friskole i København, har skrevet sine erindringer.

Han er født ind i det grundtvigske miljø 1908 på Ry Højskole, hvor faderen, Rasmus Bording, var forstander. Som så mange andre børn af højskoleforstandere og -lærere blev han sammen med søskende hjemmeundervist – først af moderen senere af faderen og andre lærere på højskolen. Det er nok ikke tilfældigt, at han ikke kan huske, hvornår han begyndte at blive undervist. Legen er stille gledet over i en mere tilrettelagt indlæring.

Frede Bording fortæller om livet på højskolen, som det formede sig, da han var dreng. Ry Højskole var som andre højskoler stærkt præget af det landbosamfund, hvorfra den hentede sine elever. Erindringerne bliver derved endnu en kilde til historien om dagliglivet på en højskole, da højskolen som helhed havde fundet en form, som den bevarede i store træk, til 60'ernes industrialiseringsbølge skyllede hen over landet. Højskolen havde etableret sig. Et landsomfattende højskolemiljø var skabt med egne normer og skikke. Det var imod dette miljøes traditioner at gå eksamensvejen, »den sorte skole«. De frie skoler har åbenbart ikke kunnet give Frede Bording udfordringer nok, og dette må forældrene have kunnet indse. Han fik lov at komme i mellemskolen i Silkeborg. Derefter blev han optaget på Sorø Akademi for at tage studentereksamen. Han trivedes begge steder. Nu var vejen banet til universitetet. Han valgte at studere naturhistorie og geografi på Københavns Universitet. Bording giver ikke udtryk for, at eksamensskolen og universitetet er blevet oplevet som »sort«. Tværtimod bliver skole- og studietiden ikke alene husket som lærerige, men også oplevelsesrige år. Det grundtvigske miljø tiltrak ham dog stadig. I studietiden i København kom han med i den grundtvigsk-prægede Studenterkreds. Her mødtes studenter fra forskellige studieretninger. Kredsen holdt til i Grundtvigs Hus, hvor der bl.a. blev arrangeret møder med grundtvigske præster og højskolefolk som foredragsholdere. Ikke mindst Studenterkredsens sommermøder på skiftende højskoler gav oplevelser af særlig karakter. Forfatteren Jørgen Bukdahls foredrag hørte med til oplevelserne. Han inspirerede og skabte blandt de unge en forståelse for, at det nationale er en forudsætning for det internationale – det folkelige for det mellemfolkelige.

En anden inspirationskilde for Frede Bording i ungdomsårene var Aage Møller, der genopdagede de gamle nordiske myter som et billedsprog om menneskelivets grundvilkår. På Rønshoved Højskole, som Aage Møller havde oprettet, levede han sig siden som lærer ind i tankegangen, og den blev retningsgivende for hans senere skolevirksomhed.

Efter at Frede Bording havde været lærer på Rønshoved Højskole et par år, giftede han sig med Sigrid, datter af den i vide kredse kendte mejeriejer Valdemar Hansen, Østed. Hun er som han født ind i det grundtvigske miljø. Deres første fælles virkeplads blev Ollerup Folkehøjskole, hvor den meget respekterede Lars Bækholm var forstander. Samarbejdet med Bækholm og andre lærere gik godt. Bækholm skulle dog ikke have været begejstret for Frede Bordings aktive deltagelse i udbredelsen af det højskolesyn, som Aage Møller stod i spidsen for. I den debat om den grundtvigske selvbesindelse var Frede Bording på linje med svogeren Sune Andersen, der var gift med Gudrun, søster til Sigrid. De to par blev enige om at forsøge at oprette en højskole. Med Valdemar Hansens hjælp blev Engelsholm Slot købt til formålet, og i efteråret 1940 kunne Engelsholm Højskole begynde sin virksomhed.

Sigrid og Frede Bordings tid på Engelsholm Højskole blev imidlertid af forholdsvis kort varighed. Frede Bording havde længe drømt om en højskole i København under en eller anden form. Borups Højskole var igang, men den savnede efter Bordings mening noget væsentligt. Eleverne boede ikke på skolen. Det skulle de gøre på den skole, Bording drømte om at oprette. Byeleverne skulle bo dør om dør med de elever, der kom fra landet. Drømmen blev en realitet. Den 3. november 1942 kunne Københavns Folkehøjskole modtage første elevhold i en stor villa på Dalgas Boulevard. Med svingende elevtal, max. 30, fortsatte den sin virksomhed til 1953.

Sideløbende med højskolevirksomheden påbegyndte parret en børneskole i april 1945 med fire elever. Deres egen datter var den ene. I august blev klassen dog suppleret med 12 andre. Om det skolesyn, der lå bag oprettelsen, skriver Bording: *»Lige fra begyndelsen var vi indstillet på, at den friskole, vi var kommet i gang med, skulle være en »rigtig« friskole – og det vil bl.a. sige en skole, hvor børnene i den egentlige barnealder, d.v.s. op til ca. 14 år, skulle have en undervisning, hvor der ikke på noget tidspunkt skulde tænkes på eksamen, prøver, karaktergivning og deslige. Børnene skulde have lov til at være børn uden at belemres med den konkurrencementalitet, som de sidenhen tidsnok kunne komme i berøring med. Skolens opgave skulde i virkeligheden inderst inde bestå i at hjælpe børnene med – som forfatteren Jørgen Bukdahl i sin tid udtrykte det – at »fuldbyrde deres barndom«, hvad der er helt i tråd med Grundtvigs tankegang, ifølge hvilken barndomstiden på sin vis er en helt selvstændig periode indenfor det menneskelige levnedsløb.*

Den bedste forberedelse til voksenlivet består derfor i at få lov til virkelig at være barn, mens tid er. Hertil hører, at man skulle føle sig tryk, både hjemme og i skolen. Man skal ikke pålægges større ansvar, end man er moden til at kunne bære efter sin alder. Og så skal man have næring til det åndelige liv, som også et barn har behov for at kunne leve og vokse i«.

Skolen fortsatte sin vækst, og for at hindre afvandring til eksamensmellemskolen i 11-årsalderen oprettede han i 1952 et præliminærkursus for de elever, der ønskede at gå eksamensvejen. Der fortælles ikke noget om problemer med at have den »sorte skole« inden døre i en grundtvig-koldsk friskole. Modsætningsforholdet blev måske ikke oplevet. Alle elever kunne jo forlade skolen i 14-årsalderen. Ved 58-lovens gennemførelse var overgangen fra præliminærkursus til en overbygning, der sigtede mod realeksamen let. Med loven blev der mulighed for at oprette en 8. og 9. klasse med statstilskud. Disse klasser måtte dog vente p.g.a. pladsforhold. Frede Bording mener, at udvidelsen af undervisningspligten til 9 år var et fejlgreb, og han var da også med til at protestere imod den foreslåede udvidelse på et grundtvigsk orienteret møde i Odense i 1967. Efter udvidelsen kunne eleven i praksis ikke forlade skolen. Alle elever kom med eller mod deres vilje ind i eksamenssystemet. Mange, der mente, at de sejlede i Grundtvigs kølvand, accepterede dette – også Bording. Den lille grundtvigske friskole var lidt efter lidt vokset til en stor to-sporet skole, der afsluttede skolegangen med eksamen – eller prøver, som det siden kom til at hedde. Læseren kan måske stille sig spørgsmålet, om det er muligt at forene den grundtvigske friskole med eksamensskolen. For Bording eksisterer modsætningsforholdet tilsyneladende ikke. Bogen koncentrerer sig i øvrigt ikke om de problemer, forfatteren har skullet tage stilling til. Den er bredt fortællende med et væld af oplysninger, specielt om det grundtvigske miljø.

Den fortjener at blive læst af de mange, der interesserer sig for dansk skolehistorie. Bording repræsenterer en særlig dansk skoletradition, og han har igennem sit arbejde i storbyen været stærkt medvirkende til, at mange fra andre kredse har fået kendskab til værdierne i denne tradition.

Ejlif Frank

Den, der griber denne antologi fra Tiderne Skifter i håbet om at finde forskningens nyeste bidrag til ungdommens historie i Danmark, vil nok blive skuffet. Dels har ikke alle artikler samme kvalitet og originalitet, og dels er håbet om at finde selvstændige forskningsresultater på grundlag af dansk materiale ikke rimeligt. Det er først i de seneste år, at vi i Danmark er begyndt at betragte barndommens og nu også ungdommens historie som et selvstændigt felt.

Det forlyder, at forlaget har holdt denne udgivelse tilbage et års tid, så den kunne fremkomme i selve ungdomsåret. Det er en forståelig disposition, når man betænker de vilkår, som bøger af denne art udgives under, men man kunne så forestille sig, at ventetiden blev udnyttet til at give forfatterne mulighed for endnu en gennemskrivning. Det er tilsyneladende ikke sket. Redaktøren anstrenger sig i sin forord for at få teksterne til at danne en helhed, og det havde nok været rigtigere, hvis han havde valgt titlen »*Brudstykker af ungdommens historie*«.

I Steffen Kiselbergs introduktion afvises den tese, der oprindeligt stammer fra Ariès og siden er smittet af på et par danske tekster fra 1981 og 1982, at ungdommen først blev opdaget i tiden op mod århundredeskiftet, og at en selvstændig ungdomskultur var et rent borgerligt fænomen. Det karakteristiske er netop efter Kiselbergs mening, at ungdommen også før var kendt som en social realitet, der f.eks. i *ungdomslavet* på landet kunne udfolde sig relativt frit, men at ungdommens privilegier efterhånden blev beskåret, da industrialiseringen tog fart, og kvalifikationskravene blev skærpet. Det var først og fremmest i de borgerlige miljøer, at man nu med styrke søgte at regulere de unges liv og sætte dem udenfor voksenlivet. Ganske anderledes forholdt det sig med de unge fra hjem, hvor familieoverhovedet var ufaglært. Der kom børnene fortsat tidligt i arbejde for at kunne bidrage til familiens underhold, og derved indgik de meget tidligt i voksenlivet.

Kiselbergs indføring, der sikkert udnytter dansk materiale, er bogens pris værd. Den rummer bl.a. en række originale iagttagelser vedrørende udskillelsen af de 14-18 årige, der bekræftes af andre danske undersøgelser. Et godt startskud til en dansk ungdomsforskning på historisk grundlag.

Bjarne Kildegård nærlæser en ung bondepiges dagbog fra 1863, og der åbenbares et rigt og fascinerende ungdomsliv, der rokker betragteligt ved

forestillingen om det stillestående liv på gårdene. Denne enestående kilde, der nu kan læses i sin helhed i Folk og Kultur 1983, giver bl.a. indsigt i det omtalte *ungdomslavs* betydning og i den stærke orientering mod byernes kultur. Titlen »*Afsporet Ungdom*« skjuler et dygtigt forsøg på at undersøge det socialpædagogiske arbejdes historiske forudsætninger. Det er ukendt land, som forfatterne Lise Thøisen og Ejler Johansen her begiver sig ind på, og deres undersøgelse, der lægger vægt på børneloven af 1905, der udskiller de 14-18 årige kriminelle, må hilses velkommen. Der er nok at tage fat på, når der skal skrives historie om institutionsopdragelsen af unge.

I de øvrige artikler, der behandler vigtige emner som latinskoledisciplinens ungdomsliv, pigeskoleundervisning, pigespejderliv, opgøret med patriarkatet og pigerne i den moderne ungdomskultur er meget godt stof at hente, men det kan ikke fjerne indtrykket af, at artiklerne må læses som arbejdsprojekter.

Søren Ehlers

**1959-1984. 25 Jahre Deutsches Gymnasium für Nordschleswig.
Eine Festschrift 1945-1984.**

*Red. af Immo Doege og Hans Jürgen Nissen. Apenrade. 1984.
317 sider*

I den samlede danske uddannelseshistorie indtager de tyske skoler i Nordslesvig vel en marginal position, og deres historie er derfor mindre kendt i bredere kredse med pædagogiske interesser. Mest detaljeret er kendskabet til dem i afgrænsede miljøer, dels i regionen selv, dels blandt videnskabsmænd, der arbejder specielt med sproglig-kulturel-pædagogisk minoritetsforskning i det dansk-tyske grænseland, centreret omkring University of Durham og Pädagogische Hochschule Flensburg.

Denne tingenes tilstand er årsagen til, at jeg her skal gøre opmærksom på dette kapitel af landets skolehistorie. Den ydre anledning hertil er Immo Doege's afhandling: *Deutsche Schule in Nordschleswig nach 1945*, der er det vigtigste bidrag i det her anmeldte festskrift. Hertil knytter sig samme forfatters afhandling: *Das Deutsche Gymnasium in Apenrade von seinen Anfängen bis 1945 i: 50 Jahre Deutsches Gymnasium in Nordschleswig*, Apenrade 1980.

I kraft af disse to afhandlinger råder vi nu over et overblik over det

tyske skolevæsen i Nordslesvig efter genforeningen, centreret omkring den højere skole, men med udblik over den »lavere«. Dog mangler der mange specialundersøgelser endnu.

Her skal specielt perioden efter den anden verdenskrig omtales. I 1945 brød det tysk-nordslesvigske skolevæsen, som havde vokset sig stort og stærkt i trediveerne og den første halvdel af fyrrerne, fuldstændigt sammen – og i retfærdighedens navn bør det vel tilføjes, at der i vide kredse fandtes et ønske om, at det aldrig mere skulle rejse sig igen. Kampen for genrejsningen blev da også både lang og hård for mindretallet. Såvel på det administrative lokalplan som på centralplanet var modstanden særligt hårdnakket over for de tyske ønsker om en eksamensskole (med ret til at holde mellemskole-, real- og studentereksamen). For minoriteten var dette til gengæld et kardinalspørgsmål, ikke blot for at råde over et helt skolesystem, men fordi de tyske skoler uden en eksamensafdeling ikke var attraktive for mange forældre, idet deres børn jo nemlig for at få en eksamen skulle omskoles fra tysk grundskole til dansk eksamensskole.

Mens det allerede i slutningen af 1945 lykkedes at skabe grundlaget for en tysk grundskoleundervisning, skulle der altså gå 14 år, før et tysk gymnasium blev etableret. Den udenforstående vil formodentlig spørge om årsagerne til denne forskel.

Hovedgrunden hertil var af politisk art. I vide kredse rådede der nemlig den opfattelse, at de tyske skoler i almindelighed og det tyske gymnasium i særdeleshed før 1945 havde været »nazistiske indoktrineringsanstalter«. Dette **kan** være en myte – men lad os så komme i gang med afmytologiseringen. Men der kan måske også »være noget om snakken« – i givet fald da: hvor meget eller hvor lidt? Sådanne spørgsmål kan kun besvares gennem seriøs forskning. Desværre er Doege i begge sine afhandlinger overfladisk på dette punkt. Han holder sig til almindeligheder, som at den danske modstand mod tyske skoler med eksamensret var resultatet af anklagen for illoyalitet fra de tyske skolars side under besættelsen og af den almindelige danske tilbøjelighed til i efterkrigstiden at kriminalisere store dele af mindretallet. Som belæg anføres bl.a. antityske avissmørerier – som regel ukommenteret.

Men uden en tilbundsgående analyse af dette emne kommer både ministeriets og lokaladministrationens behandling af mindretallets skoleønsker til på flere punkter at ligne bevidst chikane, på andre punkter bliver den hartad uforståelig. (Disse institutioners arkiver har gennemgående været

utilgængelige for forfatteren). Således ønsker mindretallet måske selv, at dette forløb skal fortolkes, men forskeren bør antagelig vogte sig for en sådan ensidighed.

Den dansk-tyske lidelseshistorie i grænselandet er ganske vist lang, og det kapitel heraf, der fortælles i denne bog, rummer også noget smertefuldt, unødvendigt smertefuldt vil lidelsens genstand nok mene, men så længe vi ikke har fået en tilforladelig udredning af problemet **tysk skole: nazificering**, er det umuligt at tage stilling hertil. Dette burde Doege give os. Hans force har hidtil været det grundige arbejde med de mange skolehistoriske detaljer, hvilket ikke er uvigtigt. Han skylder imidlertid at vise os, at han er i stand til at sætte detaljerne ind i en helhedsramme, bl.a. af ideologisk art, samt at tolke denne, selv om det er vanskeligt at øve ideologikritik mod et system, man selv er en del af.

Bent Søndergaard

Vilfred Friborg Hansen (red.): Folk og liv på Røndeegnen – dengang

Udgivet af AOF i Rønde Kommune. 1984

»Folk og liv på Røndeegnen«, der julen 1984 udkom for sjette gang, er som de forudgående 5 hæfter redigeret af adjunkt Vilfred Friborg Hansen. 1984-hæftet indeholder en række artikler om skoler og forsamlingshuse, som startedes i tilknytning til folkelige bevægelser i slutningen af forrige århundrede.

Artiklen om Rønde Højskole, der er skrevet af højskolens nuværende forstander, Bjarne Jørgensen, beskriver Rønde Højskole fra begyndelsen – hvor den udsprang af det åndelige liv på egnen – og frem til vore dage. – I 1894 oprettede grundtvigsk indstillede folk højskolen »Djursland« i Rønde; denne skulle danne modvægt mod den indre missionske vækkelse, som egnen ellers bar præg af. Efter 1½ år måtte skolen imidlertid lukke, og lokale indre missionske kredse dannede en skolebestyrelse, lejede den lukkede højskoles bygning – og startede »Rønde Højskole, de helliges højskole på Djursland og Mols«.

Rønde Højskole blev fra 1897 til 1919 ledet af Kr. Herskind, der under kolossalt arbejde og stor mødeaktivitet hentede elever til og udbyggede skolen. I 1919 solgte kr. Herskind skolen til broderen, Ingemann Herskind, hvorefter han selv ledede Rønde Præliminær- og Artiumskursus,

der allerede i 1914 var startet som en afdeling på højskolen, men som nu var en selvstændig skole med egne bygninger. – Ingemann Herskind ledede Rønde Højskole frem til 1933, hvor skolen måtte lukke p.g.a. landbrugskrisen. Skolen genrejstes imidlertid samme år, og fra 1936 har der til Rønde Højskole været knyttet en efterskole.

Bjarne Jørgensens artikel beskriver i store træk Rønde Højskole fra begyndelsen – gennem kriser, der har truet med at lukke skolen, over genetablering og videreudvikling frem til vore dage, hvor skolen står med både gamle og nye bygninger. Disse bygninger er samtidig et udtryk for skolens indhold: arven fra fortiden og den fornyelse, som en ny tid kræver. – Artiklen lægger stor vægt på skolens forskellige forstandere og nævner ingen øvrige medarbejdere. Dette begrundes imidlertid i, at skolen – som det var almindeligt førhen – fra begyndelsen ejedes og tegnedes af forstanderen.

Susanne Ledskov

Odense katedralskoles Historie 1283-1983

Af Anne Riising, Aage Fasmer Blomberg, Ellen Pedersen, Hans Henrik Jacobsen, Redaktion: Jørgen Mentz. Odense Universitetsforlag 1984. 417 s. ill. Pris: 198 kr.

I tilknytning til ovennævnte: H. H. Jacobsen: Rektorer og lærere ved Odense Katedralskole 1802-1983.

Odense Universitetsforlag 1985. 64 s. plus to oversigtsark. Ill. Pris: 68 kr.

Odense Katedralskole fejrede sit 700 års jubilæum 1. november 1983. Noget er der om det, omend både år og dag kan anfægtes. Under alle omstændigheder er det en af landets ældste latinskoler, og jubilæet er en god anledning til at få fortalt skolens historie. Det er forhen kun gjort stykkevis, især i skoleprogrammerne. Rektor R. J. F. Henrichsens bidrag heri 1846-1868 har med god grund haft betydning for den foreliggende bog.

Det mindst vellykkede er illustrationerne. Gennemgående er de kedeligt gengivet, alt for meget gråt i sort. Motiverne er mest bygninger og elevhold samt portrætter af rektorer m.fl. Det er i sin orden, men så burde billedteksterne give ordentlig besked. Alt for ofte savnes oplysninger om billedernes proveniens, ophavsmand og tidspunkt, om en bygnings

nuværende brug osv. Det er uinteressant at få et billede af lærerkollegiet 1905 (s. 363) uden et forsøg på at navngive de afbillede. Det er ikke rigtigt, når det (s. 195) hævdes, at der ikke eksisterer noget portræt af H. M. Velschow (se fx. i Elberlings Rigsdagens Medlemmer 1848-1948, bind II (1950), s. 262).

Så er selve fremstillingen mere interessant. Den er opdelt i fem store afsnit: Indtil reformationen (Anne Riising), Fra reformationen til afslutningen af Thomas Kingos tilsyn (Aage Fasmer Blomberg), Odense latinskole og gymnasium i 1700-tallet (Ellen Pedersen), Odense Katedralskole 1802-1903 (Hans Henrik Jacobsen) og Odense Katedralskole 1903-1983 (Hans Henrik Jacobsen).

Der er gennemgående spørgsmål om elever og klasser, lærere, fag, bygninger, økonomi, dagligdag. Det virker ikke skematisk. Forfatterne har været omhyggelige med dokumentation i noteapparat. Bogen bringer en værdifuld fortegnelse over utrykte kilder samt en fortegnelse over trykte kilder og litteratur. Den afsluttes med personregister.

Anne Riising samler vor forholdsvis spinkle viden om danske latinsko-ler i middelalderen. Fra omkring år 1200 har der i stiftsbyerne været en nogenlunde stabil undervisning i domskoler/kapitelskoler, hvortil blev knyttet en præsteuddannelse. Enkelte af dem synes at gå betydeligt længe-
re tilbage i tiden, således i Lund vistnok til 1085, i Viborg til omkring 1130, i Ribe til ca. 1145 og i Roskilde til 1158. København og Århus har først en bevidnet domskoleundervisning noget senere, 1246 og 1280, Odense først 1283. Dertil kom undervisning i klosterskoler, der i nogle tilfælde også stod åben for elever uden for klosteret. I 1400-tallet blev stadsskoler et udbredt fænomen, – med undervisning bl.a. i dansk, tysk og regning.

Kilderne flyder rigere efter reformationen, og Blombergs velfortalte af-
snit har både skæbner, læseplaner og politik. I 1572 indstiftede Frederik II et kommunitet for skolen i Odense. Latinskolerne var inde i en krise omkring 1600 med en undervisning af ringe kvalitet. Toneangivende fa-
milier sendte deres børn til uddannelse hos førende pædagoger i udlandet. Som reaktion herpå gennemførtes en undervisningsreform i 1604, bl.a. med indførelse af nye fag som aritmetik og geometri og med skærpelse af kravene i græsk, retorik og dialektik. Problemerne var dog ikke løst dermed. Der savnedes skolebøger og ordentligt uddannede lærere.

Den vigtigste nydannelse i Odense – og i enkelte andre stiftsbyer – blev oprettelsen af et gymnasium som et mellemlid mellem latinskolens

og universitetets undervisning. Gymnasiet i Odense, hvortil var knyttet professorer, blev stiftet i 1621, og det fungerede indtil 1802, i perioder dog på meget lavt blus. I fremstillingen følges både latinske og gymnasi-um gennem mange forskellige kildetyper og i velvalgte citater.

Der fulgte magre år efter svenskekrigene. Men trods alt havde Kingo nok ret i, at gymnasiet betød noget for byen. Blomberg tilføjer: *»Det var trods alt ikke uden betydning, at der her var en kreds af mænd, der sammen med de bedste af gejstligheden og af latinskolens lærere bidrog til at skabe et åndeligt klima, som dengang ikke fandtes andre steder uden for København«*. (s. 108). Gennem tingbøger, dagbøger, brevsamlinger og regnskaber kommer vi tæt på disciple og lærere. Det er konflikterne, der har sat de fleste spor i protokollerne. Men det er velgørende, at forfatteren kan tilføje (s. 102): *»Der var dog vel også hyggelige og fredelige timer i lærernes liv, hvor de glemte alle fortrædeligheder. Sådanne timer må der have været i det kammer på Odensegård, hvor stiftamtmandens skriver boede; sammen med en af skolens lærere dyrkede han kammermusik, selv ejede han en stor altfløjte og læreren en tenorfløjte ...«*. Det er den slags bemærkninger, der viser, om en historiker har evne til indlevelse i en periodes liv.

Vi ved meget om, hvem der var disciple i Odense latinske i 1700-tallet. Der blev ført protokol over dem fra 1757, og biskop Lodberg foranledigede i 1718, at det blev optegnet, hvem der fik tildelt beneficier. I 1738 var der ca. 130 elever, i 1762 kun 53, 1792 toppede det med 148.

I 1700-tallet blev der fra Odense dimitteret ca. 1300 disciple og *»gymnasister«*. For en del af dem er den videre skæbne ukendt. Ca. halvdelen blev præster og degne, men erhvervsdifferentieringen øgedes mærkbart i løbet af århundredet.

Om dem har Ellen Pedersen skrevet et interessant afsnit. Det forbinder de specielle forhold i Odense med den større verden udenfor, de kirkelige strømninger og politiske begivenheder.

I to store afsnit har Hans Henrik Jacobsen skildret udviklingen fra 1802 til vore dage. De indeholder et væld af oplysninger. Reformer beskrives, og der gøres rede for skoleåret, skoledagen, fagene, eksamen, stipendier, pigers optagelse, elevforeningen, lærere, bygninger, bibliotek, økonomi m.v., alt med belysning ved eksempler fra kilderne.

Interessant er e.m.m. undersøgelsen over eleverne, deres sociale og geografiske rekruttering, fordeling i systemet og videre uddannelse. Her er tale om et stort og perspektivrigt arbejde.

Naturligvis er der sider af udviklingen, der savnes i bogens fremstilling.

Undertegnede ville gerne have haft en vurdering og udnyttelse af skolens dimissions-vidnesbyrd. Protokollerne over skolerådets forhandlinger efter 1802 havde det også været godt at få analyseret. Eforatets rolle som tilsynsmyndighed er diffust beskrevet, den nyere politiske sammenhæng er kun flygtigt behandlet.

Det vigtigste er dog det, som bogen giver. Den er et veldokumenteret og vigtigt bidrag til historieskrivningen om den højere skole her i landet.

I ovennævnte selvstændige publikation har H. H. Jacobsen givet en fortegnelse over de rektorer og lærere, der siden 1802 har været tilknyttet Odense katedralskole. Den er godt illustreret. Om de fastansatte lærere er oplyst deres data, uddannelse, ansættelsestid ved skolen, evt. også andre steder, samt deres fag. Ikke mindre interessant er fortegnelsen over lærere uden fastansættelse – inddelt efter de forskellige fag. Det er fortjenstfuldt, at disse mange personal- og skolehistoriske oplysninger nu foreligger samlet.

Vagn Skovgaard-Petersen

Chr. Kjeldsen: Vejles skolehistorie

Udgivet af Vejle Byråds Undervisningsudvalg, 1984. 519 s. 100 kr.

Skoledirektøren i Vejle fra 1959 til 1978, Chr. Kjeldsen, har skrevet en omfangsrig bog om Vejles skolehistorie.

Bogen består af tre dele og et appendiks. Sidstnævnte indeholder først og fremmest nogle udmærkede tidstavler. Første del omhandler købstadens skolevæsen. Anden del redegør for skolevæsenet i de seks landkommuner, der i 1970 blev sammenlagt med købstaden. Tredje del behandler kortfattet kommunesammenlægningen samt fortæller om nye skoler og andet, der er kommet til efter 1970.

Hovedafsnittene om købstaden og landsognene indledes med korte, udmærkede kapitler om lovgivningen gennem tiderne, dels ang. skolevæsenet og dels ang. kommunernes styrelse, begge dele henholdsvis i byerne og på landet.

Det meste af bogen er dog opfyldt af det lokale stof. Forfatteren har søgt langt tilbage i arkiverne, og han har også opsøgt andre kilder. Historien er fulgt helt op til nutiden. Også gymnasiet og de private skoler er medtaget.

Hver enkelt skoles vigtigste data oplyses. Det samme gælder for samtlige skoleledere i købstaden og samtlige lærere i de tidligere landkommuner. Omkring 65 skolars historie berettes, og et enormt antal skolefolk biograferes.

Som det fremgår, er det en mængde lokalhistoriske og personalhistoriske data, den tidligere skoledirektør har samlet i denne bog. Disse er bogens hovedindhold. Ind imellem fortælles der også interessant om særprægede forhold og originale personligheder.

Derudover berettes der mere eller mindre kortfattet om snart sagt alt, hvad der kan tænkes at have aflejret aktstykker i skolevæsenets arkiv. Som eksempler kan nævnes sygehusundervisning, lejrskoler, skolebiblioteker, feriekolonier, sparemærker og skolehaver, men der er meget andet.

Også skoleplaner og undervisningsplaner omtales lejlighedsvis. En undervisningsplan for en forskole fra 1910 er således medtaget i sin helhed.

De mange data giver naturligvis et flimrende billede af egnens skolehistorie, men et billede er det, og der kan hentes megen god viden i bogen om skolen i en købstad og dens omegn.

Vejles skolehistorie er ifølge titelbladet **samlet** af Chr. Kjeldsen. Det er beskedent udtrykt. Bogen er skrevet af Kjeldsen, men den er ganske rigtigt en sammenskrivning af en uendelig mængde data. Derfor er bogens navn også lidt for fordringsfuldt, hvis den nævnte tilføjelse lades ude af betragtning. Der er naturligvis meget vedrørende skolen, som ikke er med. Skolen er vel først og fremmest tusindvis af børn, men dem handler bogen i hvert fald kun meget indirekte om.

Det skal dog ikke bebrejdes forfatteren. Den bog, han har villet skrive, har et begrænset sigte, og denne solide samling oplysninger skal nok vise sig værdifuld for mange.

Leif Degnbol

Minna Kragelund: Håndarbejde. Et undervisningsfag i samfundsmæssig sammenhæng 1880-1980. En bibliografi
(I samarbejde med S. Overbye og Danmarks Lærerhøjskoles Bibliotek). Bibliotekscentralens Forlag, 1984. 119 s. 226,75 kr.

Så er der serveret! Det er næsten alt for godt. En bibliografi med 1725 numre om håndarbejde i skolen, emnedelt og ingen for hvert emne kronologisk ordnet. Det er svært at se, hvordan det skulle kunne gøres bedre.

Bibliografien omfatter ikke bare faget, som det er forekommet i skolen, men medtager også stof, der belyser pigernes livssituation og samspillet mellem udviklingen i undervisningen og kønsrollemønsterets udvikling.

Af hovedemnerne kan nævnes didaktik, undervisningens praksis, den pædagogiske uddannelse, skole- og lærebøger, kønsroller og pigesocialisering, lærerstanden og love og andre bestemmelser om faget. Men der er også andet, og emnerne er opdelt i mange underemner.

Naturligvis er der sket en afgrænsning, således at alt ikke er med. Der kan godt være udeladt noget, men gerne havde set medtaget. F.eks. kunne referater af studierejser måske have givet et indtryk af påvirkningen udefra. Disse er udeladt, fordi de ikke omhandler danske forhold. Men afgrænsningen er velbeskrevet og velbegrundet, og en afgrænsning er selvfølgelig nødvendig. Vi må nøjes med det meget, der er serveret.

Forfatteren og hendes hjælpere har udført et dygtigt og grundigt arbejde. De stikprøver, jeg har foretaget for at finde mangler, har ikke afsløret en eneste sådan. Som ekstra indgange til stoffet har bogen såvel navneregister som titelregister. Den er i fint udstyr med stift bind.

Det er heldigt og velbegrundet, at den første grundige bibliografi over et af folkeskolens fag netop drejer sig om håndarbejde. Som manuelt fag og pigefag må det påkalde sig stor interesse, især når det er set i en samfundsmæssig sammenhæng. Forfatteren udtrykker i forordet håb om, at hun med udgivelsen af bibliografien kan være med til at styrke fagets status og skabe debat om dets rolle i den danske folkeskole. At fremlægge en god bibliografi er i hvert fald en meget åben måde at gøre et sådant forsøg på.

Det er værdifuldt, at bogen omhandler en så lang periode som hundrede år. Det giver et godt perspektiv. Den kronologiske ordning inden for emnerne giver gode muligheder for at følge udviklingen.

En sådan fagbibliografi er lige nyttig, hvad enten man ser på fagene som adskilte størrelser, der hver især må kæmpe for en plads i skolen, eller man ser skolens arbejde som en helhed med fagene som vigtige aspekter.

Man må ønske forfatterne og faget og skolen til lykke med dette resultat af et godt arbejde. Og man må ønske et tilsvarende arbejde udført for mange andre fag og andre aspekter af skolens liv. Håndarbejds lærerne har tegnet et godt mønster.

Lejff Degnbol

Bidrag til den danske skoles historie 1898-1984. Redaktion:

Chresten Kruchov, Kirsten Larsen og Grethe Persson

Unge Pædagoger, Kbh. 1985. 280 sider, illustreret

Som videreførelse af Joakim Larsens 3-bindts »*Bidrag til den danske skoles historie*« foreligger her et længe savnet udspil. Redaktørerne har sammen med endnu 6 forfattere skåret igennem og taget fat. Den meget vanskelige opgave at skrive en sammenhængende fremstilling har man afstået fra at sætte sig for og har i stedet sat en række enkeltbidrag fra forskellige forfattere og med meget forskelligartede emner og tilgange. Bogen viser, at det var klogt. I hvert fald havde det krævet en sejt proces, dersom der skulle have været opnået en helhedsopfattelse som bærende for en fælles sammenhængende historie. Den findes ikke bag bidragene. Men det, der nu foreligger er i sig selv stimulerende for helhedsovervejelser.

Det afspejler synsvinkler og tematiseringer, der er karakteristiske for den udvikling, der i de sidste 20 år er foregået i forskningen omkring skolen og dens historie. Det er godt at få på bordet: det er oplysende – både om forskningen og om skolen; det vil kunne inspirere til endnu flere »bidrag« i de kommende år; og det vil danne grundlag for den »*Det 20. århundredes danske skolehistorie*«, som vi derefter skylder hinanden at få skrevet.

De seks temaer i bogen drejer sig om: børns vilkår, skolens fysiske rammer, folkeskolen og den økonomiske politik, Socialdemokratiet og folkeskolen, modsætninger mellem kvindelige og mandlige lærere i deres kamp for bedre vilkår og endelig tre fag i skolen – dansk, matematik og orientering.

En enkelt sammenligning skal drages mellem det hovedindtryk, denne bog og Joakim Larsens 3 bind giver læseren: Joakim Larsen var skolens stridsmand. Skolens opgave var en god sag. For den nye bogs forfattere er skolens opgave en tvivlsom sag. Der spores her og der et dilemma: den samfundskritiske indsigt kræver en revolution, da det gældende samfundssystem (i sidste instans) er ude af stand til at skabe en god skole; men alligevel må vi arbejde for en god skole (her og nu). Skolen ses i vidt omfang som social kontrolinstitution, mere end som en oplysningsinstitution. Først langt inde i bogen mærker man håbet om, at undervisning og skoleliv også i dette samfund kan blive godt for de børn, hvis stridsmænd man gerne vil være. Det er svært at skrive levende skolehistorie uden det håb. (Se dog s. 89-91. Fortvivlelse og harme har håbet og livet som implicit modsætning.)

Skolen er en del af større helheder, – det synspunkt er gennemgående: En del af børns liv og vilkår, en del af urbaniseringens, lokaliseringspolitikens og det offentlige byggeris historie, en del af en økonomisk politik, en del af et partis program, en af kvindekampens arenaer og en del af fagenes, forskningens og bureaukratiets historie. Det er vigtigt at få illustreret, og det er et nødvendigt stadium på vej mod den skolehistorie, der også får skolens hverdagsliv til at træde frem.

Det forekommer, at en forfatter glider ud ad tangenten i sin »baggrundshelhed«, – f.eks. til tariffkampen i børns og unges erhvervsarbejde –, sådan at man ikke kan fastholde fornemmelsen af, at det er skolehistorie, man læser. I andre tilfælde savner man helt centrale uddybninger inden for den behandlede helhed: Hvorfor inddrager man ikke nordmanden Anton Hoëms undersøgelsesresultater om forholdet mellem hjemlig baggrund og indlæringsmuligheder i skolen, når man nu netop behandler børns socialhistorie i forhold til skolen; det er dog koblingsforholdet, det drejer sig om. Og – i den anden ende af bogens indholdsspektrum: Hvorfor fører man ikke – i det ellers udmærkede afsnit om matematikundervisningen – læseren et skridt videre ind i de matematikfaglige, internationale og danske cirkler, sådan at man kommer til kernen i de faglig-pædagogiske problemer. Så ville man samtidig have fået baggrund for at se, hvilke utrolige veje og vildveje, der kan være bestemmende for en beslutningsgang og praksisudvikling om et skolefag.

Rigtigt behandlet er detaljer spændende! Det illustreres af artiklen om lærerindernes pionerarbejde for ligestilling. Forrygende historie! (Man sender en tanke til den endnu rådende kønsfordeling af folkeskolens lederstillinger. Var kvindelige læreres ambitioner opfyldt med 1926?) – Havde der bare været plads til en tilsvarende udtømmende behandling også i det vigtige bidrag om matematik. Man læser (s. 241): »*Langt de fleste lærere følger lærebogssystemerne meget nøje, ...*« – Hvorfor mon? spørger man sig. Hvordan er de da uddannet? Og lidt statistik om lærebøgernes udbredelse, i hvilke udgaver, samt om, hvor **udbredt** den »mest **tydelige**« (s. 243) tendens i matematikundervisningen er.

Hvert afsnit er forsynet med gode noter, undtagen afsnittet om orienteringsundervisningen (hvorfor? – der foreligger ellers flere, tilsyneladende ikke benyttede faglige behandlinger af den historie). Man undres over en enkelt kilde fra 1881, som synes at oplyse om forhold fra 1883/84 (s. 37). Men ellers er der god hjælp til at komme videre, både fra noter og litteraturhenvisninger.

Det er godt med mellemoverskrifter. Men mange af dem har for store typer. Det stopper fremdriften i læsningen. Der er en del gode billeder, men bedst gør plakاتبillederne sig. Allerbedst havde det været med flere – lutter? – Claus Deleuran-tegninger; den mand kan skrive skolehistorie! Det gør jo ikke noget, det er morsomt ...

Naturligvis savner man nogle temaer. Læreruddannelse, f.eks. Og naturligvis savner man behandlinger af folkeskolen som del af den samlede oplysnings- og uddannelsesmark, såvel som andre »skolers« historie, før der er bidraget dækkende til den danske skoles historie i det 20. århundrede. Ungdomsuddannelserne er blevet for næsten alle og en væsentlig del af den almene skole. Ligeledes voksenundervisningen i alle dens former. – Og den med medierne må jo også med, – de elektroniske. – Men nu er der ordentligt begyndt, modigt og prisværdigt spillet ud fra et hold af 70'ernes skoleforsknings »børn«. Det gør os klogere, og det giver mod på at arbejde videre både med detailforskning og helhedssyn.

Gunhild Nissen

Århus Seminarium 1909-1984

Udgivet af Århus Seminariums bestyrelse ved Viggo Larsen. 80 sider

En række lærerseminarier markerer i disse trange tider deres tilstedeværelse i uddannelsesbilledet ved – til venner og forretningsforbindelser – at udsende jubilæumsskrifter, ofte i en smuk form og en god kvalitet.

Århus Seminarium danner ingen undtagelse. Dets 75 år giver anledning til at tegne et rids af seminariets udvikling fra et lille kvindeseminarium med 12 elever til et moderne byseminarium med flere hundrede HF'er og lærerstuderende af begge køn. Forfatteren, der er mangeårig historielærer ved seminariet, har valgt først at fortælle, hvordan seminariet blev til for derefter at knytte fremstillingen til seminarielovene af 1894, 1930, 1954 og 1966. De enkelte tidsafsnit indledes med, naturligt nok, meget kortfattede demografiske, økonomiske og politiske oplysninger om Århus for på denne måde at betone, at seminariets udvikling ikke kan ses som en isoleret foreteelse, men må anskues i en større sammenhæng.

Der fortælles redeligt og sagligt med anekdotisk sans om elever, lærere og forstandere – og om den bestyrelse, der gennem hele perioden har

forvaltet seminariets økonomiske og bygningsmæssige udvikling og varetaget dets formål, sikkert med en stigende spørgen, om nu også idé og realitet stod i rimeligt forhold til indsatsen.

Århus Seminarium blev givet som en gave til Indre Mission i 1909. Venner af missionen var ængstelige for fritænkernes agitation mod religionsundervisningen i skolen, og vennerne havde lært af grundtvigianerne, at læreruddannelse er en af vejene ad hvilken man kan nå længst ud med budskabet. Derfor ønskede kredsen bag seminariet at uddanne overbeviste kristne unge kvinder til et omsorgsfuldt arbejde i skolen.

Nu er det et karakteristisk træk i dansk læreruddannelses historie, at initiativet til oprettelsen af et seminarium tages dels af private (*»Præstegårdsseminarierne«* med Tønder som det første i 1788) og i vor tid også af *kommunerne* på grund af lærermangel og ønske om egnsudvikling (med Esbjerg som eksempel i 1949), dels af staten (*»De kongelige skolelærerseminarier«* med Blågård/Jonstrup i 1791 som det ældste) for at fastsætte norm og standard for undervisning og uddannelse af børn og unge.

Men det er også et karakteristisk træk, at forholdet mellem staten og initiativtager har været nok så reguleret i varetagelse af den fælles opgave. Det gælder jo indflydelsen på og embedet i folkets skole.

En fin belysning af dette spil gengives omkring oprettelsen af seminariet og udnævnelsen af dets første forstander. Ministeriet ønskede en mandlig akademiker som leder, men Indre Mission ønskede en kvindelig seminarieuddannet lærer. Kompromiset blev to forstandere, pastor H. O. Friemodt Møller og seminarielærer Astrid Blume. En ikke-akademiker og tilmed en kvinde kunne ikke godtages af ministeriet i 1908.

Institutionernes historie kan være gode bidrag til belysning af den pædagogiske bevidstheds udvikling, men festskrifterne begrænses af, at de er skrevet for vennerne. De ømme træk i udviklingen sløres let eller trækkes for sjældent frem. Århus festskriftet er heller ikke her en undtagelse. Man skal lede efter en kritisk forholden sig til idé og realitet i institutionens udvikling. Seminariet blev til som et landsdækkende kvindeseminarium med varetagelsen af religionsundervisningen som basis. Landsdækkende blev seminariet aldrig, fællesseminarium blev det i 1932, og religionsundervisningen fik en helt anden objektiviseret stilling i læreruddannelsen i 1966 og i folkeskolen i 1975. Hertil kommer, at staten overtog alle udgifterne af de private seminariers drift ved undervisningsafgiftens bortfald i 1970, og at der i 1978 blev indført fælles optagelseskriterier. Konsekvensen af disse forhold berøres kun sporadisk, hvis de overhovedet

nævnes, skønt de i realiteten fjerner grundlaget for varetagelse af seminariets særlige formål.

Idéseminariernes udvikling, deres stigen og fald og genopståen i dansk læreruddannelse kunne ellers nok fortjene en kritisk analyse og vurdering, også ud fra deres egne forudsætninger. Det må blive et væsentligt kapitel i den læreruddannelsens historie, vi stadig venter på og som vi har brug for nu, hvor en grundlæggende reform af læreruddannelsen skal drøftes.

Kaj Bonde

Skolearkiver. Skoler på Møn, Stenløse kommune, Sakskøbing kommune, Lejre kommune

Registraturer udgivet af Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. 1984

Undervisningsinstitutioner. N. Zahles skole

Arkivregistratur udgivet af Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, 62 s. 1984.

Sociale institutioner-særforsorg. Gl. Bakkehus 1855-ca. 1970

Arkivregistratur udgivet af Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm 67 s. 1984

Som det vil være en del læsere af denne årbog bekendt, er der i årbogens årsbibliografi igennem nogle år registreret en ny type af arkivregistraturer: kommunearkiver. I takt med aflevering af enkelte kommunale arkiver til landsarkiverne er deres materiale blevet ordnet og registreret til stor gavn for lokalhistorikere og ikke mindst for skolehistorikere, idet kommunearkiver gemmer et rigt arsenal af kilder til det kommunale skolevæsens udvikling.

Så omfattende et skolemateriale drejer det sig om, at Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm har taget det udmærkede initiativ at udskille og særregistrere skolearkiver. Det drejer sig foreløbig om fire skolearkiver fra Møn, Stenløse, Lejre og Sakskøbing kommune. I forordet til den første, om Møn, præciserer Willy Christiansen, LA, at registraturen naturligvis er begrænset til det materiale, der befinder sig i Landsarkivet. Oplysningen om registratures begrænsning er nok så væsentlig for brugeren, der så kan lægge vejen om ad det lokalhistoriske arkiv for at søge videre. Det nævnte forbehold må formodenlig også gælde de tre andre registraturer, men i dem mangler et lignende forord.

Skolearkiver skal opfattes som bevaret materiale fra de enkelte skoler, nærmere bestemt protokolmateriale: embedsbøger, skolejournaler, dagbøger med eksamenslister etc. Det betyder, at registraturen også har begrænset sig indenfor landsarkivets store arkivsamlinger. Registraturen skal derfor af brugeren suppleres med Landsarkivets registratur over skolekommissionens, skoledirektionens, skoleudvalgets, sogneforstanderskabets og skolefondens materiale for at nævne nogle af de vigtigste, hvis man søger oplysninger om det kommunale skolevæsen. Som en indgang til det lokale skolehistoriske stof er registraturen udmærket og vil give ideer til videre søgning. Den er endvidere med sine mange henvisninger til personalehistoriske oplysninger en værdifuld tilgang både for lokalhistorikere, der ikke interesserer sig specielt for skolehistorie, og for studier i befolkningsudvikling og sociale forhold.

I 1984 udgav Landsarkivet også en registratur over N. Zahles skole. Registraturen er et første resultat af landsarkivets systematiske indsamling af højere skolers og seminariers arkiver. Indsamlingen startede for nogle år siden og det indsamlede materiale fylder adskillige hylder i Landsarkivets reoler.

Arkivet fra N. Zahles skole er uden sammenligning den mest omfattende enkeltsamling. Ordningen og registreringen er foretaget af cand. mag. David Davidsen. I registraturen, der indledes med en historisk oversigt over institutionen, gennemgås de enkelte arkivalier og gengives den arkivregistrant, som allerede før afleveringen var udarbejdet af cand. mag. Hans-Christian Welling. Registraturen over N. Zahles skole henvender sig til en delvis anden brugergruppe end de lokale skolearkiver. Specielt for pædagoger og kvindeforskere vil registraturen åbne døren til et skatkammer af pædagogiske tanker og pædagogisk praksis, og registraturen vil blive et værdifuldt hjælpemiddel til brug i den pædagogiske videreuddannelse.

Vi kan alle glæde os til Landsarkivets kommende publikationer, der vil vise vej ind i seminariernes og de højere skoles verden. For alle registraturer gælder det, at materialet er bundet til Landsarkivets almindelige offentlighedsregler.

Yderligere en spændende institution kan fra nu af blive genstand for udforskning ved hjælp af landsarkivets indsamlings- og registreringsarbejde. **Gl. Bakkehus**, det første danske skolehjem for åndsvage børn, der opførtes i 1855, har igennem årtier været ledet af forstandere, der med stor omhu har sørget for, at skolens arkiv er blevet bevaret. Efter nogle

omskiftelige år for skolen og arkivet blev det i 1983 »genopdaget« og overført til LA fra et kælderrum under Gammelmoseskolen i Lyngby. Den omfattende arkivsamling er blevet ordnet og registreret af cand. mag. Nete Balslev Wingender i samarbejde med Institut for dansk skolehistorie. Det er første gang, at materiale fra en social institution tilgængeliggøres på denne måde. Fra landsarkivar Sune Dalgårds forord citeres: »Gl. Bakkehus-arkivet indeholder et så væsentligt materiale for den socialpædagogiske, psykologiske, medicinske og arvebiologiske forskning, at Landsarkivet har fundet grund til at udgive den udarbejdede registratur, som indgår i en ny registraturserie: *Sociale institutioner*«.

Registraturen indledes med en historisk oversigt over Gl. Bakkehus funktion og udvikling og en oversigt over arkivets hoveddele. Allerede gennem registraturens indholdsfortegnelse ridses konturerne op af institutionens funktion og af børnenes liv. Arkivmateriale som meddelelsesbøger, forstanderens korrespondance, regnskabsbøger ligesom materiale fra lærermøder, den daglige undervisning, håndarbejder, bogsamlinger, forplejning, sygeafdeling etc., vil givet kunne udfylde konturerne.

Selv om dette arkiv er mere ømfindligt end andre fra skolens verden, og materialet, alt efter dets art, er tilgængeligt efter 50, 80 eller 100 år, så vil forskningen med dets hjælp kunne kaste lys over en side af dansk socialpædagogisk virksomhed, som er alt for lidt udforsket. For første gang er desuden en registratur fra LA blevet forsynet med billedstof fra arkivets store billedsamling. Selv om teknikken ved arkivets egen trykning absolut ikke giver retfærdighed til de gamle pladenegativer, giver billederne en værdifuld ekstra dimension til registraturen, idet de hurtigt placerer læseren »indenfor murene«.

Ingrid Markussen